

1. Keane J. Global Civil Society? (Contemporary Political Theory) / J. Keane. – Л. : Cambridge University Press, 2003. – 236 р. 2. Гелд Д., Мак-Грю Е. Глобалізація / антиглобалізація / Д. Гелд, Е. Мак-Грю. – К. : К.І.С., 2004. – 543 с. 3. Clark A. M. Non-Governmental Organizations and their Influence on International Society / A. M. Clark // Journal of International Affairs. – 1995. – Vol. 48. – № 2. – P. 507–525. 4. Степаненко В. Глобальное гражданское общество: концептуализация и посткоммунистические вариации / В. Степаненко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2005. – № 2. – С. 156–175. 5. Гелд Д., МакГрю Е., Перратон Дж. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура / Д. Гелд, Е. МакГрю, Д. Голдблатт, Дж. Перратон; пер. с англ. – К. : Фенікс, 2003. – 584 с. 6. Кастельс М. Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура / М. Кастельс / пер. с англ. – М. : ГУ ВШЕ, 2000. – 608 с. 7. Погорельский А.В. Международное правозащитное движение: история и современность / А.В. Погорельский. - Воронеж: «Научная книга», 2009. - 146 с. 8. Ушакова Т. Ю. Проблемы гендерного равенства: политические аспекты / Т. Ю. Ушакова. – М. : ИСПРАН, 2004. – 78 с. 9. Хилько М. І. Екологічна політика / М. І. Хилько. – К. : Абрис, 1999. – - 364 с. 10. Супруненко О. Альтернативний світ антиглобалістів [Електронний ресурс] : Супруненко . – Режим доступу : <http://dt.ua/articles/39395>. 11. Глобалізація : учебник / [Абрамова О. Д., Астафьева О. Н., Бакушев В. В. и др.] ; под общ. ред. В. А. Михайлова, В. С. Буянова. - М. : Изд-во РАГС, 2008. – 543 с. 12. Sikkink K. From Santiago to Seattle: Transnational Advocacy Networks in the Information Age. Carnegie Endowment for International Peace Lecture Series / [Електронний ресурс] / К. Sikkink. – Режим доступу: <http://www.ceip.org/files/events/santiago.asp>.

УДК 351:323.21

Шморгун О.О.

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА РЕФОРМА ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розкривається зв'язок між адміністративно-територіальною, політичною та економічною реформами в Україні.

Ключові слова: адміністративно-територіальна реформа, політична реформа, економічна реформа, громадянське суспільство.

В статті розкривається зв'язок між адміністративно-територіальною, політичною та економічною реформами в Україні.

Ключевые слова: административно-территориальная реформа, политическая реформа, экономическая реформа, гражданское общество.

In article the connection between administrative territorial, political and economic reforms in Ukraine is exposed.

Keywords: administrative-territorial reform, political reform, economic reform, civil society.

Деякі методологічні засади: мораль права чи право моралі?

Необхідною передумовою виникнення ринкової економіки і сучасної демократії є синхронне становлення, разом з національним ринком, інститутів громадянського суспільства. Ця неурядова сфера суспільного життя покликана впроваджувати і забезпечувати контроль за дотриманням базових принципів сучасної правової держави. Блокуючи будь-які форми позаекономічного

примусу, а, отже, недемократичної поведінки влади, громадянське суспільство стимулює підприємницьку активність, захищає принцип недоторканості приватної власності, гарантує дотримання законів, спрямованих на реальне збільшення добробуту соціально-активних громадян. Середній клас, який складає креативне ядро держави, саме в силу своїх матеріальних інтересів зацікавлений у максимально послідовній реалізації базового принципу правової держави, зафіксованого у четвертій статті «Декларації прав людини і громадянина»: «свобода полягає у можливості робити все, що не заподіє шкоди іншому. Таким чином, здійснення природних прав кожної людини має лише ті межі, які забезпечують можливість іншим членам суспільства користуватися тими ж правами. Ці межі може бути визначено лише законом».

Важливо, що стаття 23-тя розділу другого Основного Закону України, назва якої: «Права, свободи і обов'язки людини і громадянина», – безпосередньо перегукується з назвою згаданої вище «Декларації». У ній майже дослівно формулюється цитоване вище положення щодо ліберального трактування свободи, а право робити все, що не заподіє шкоди іншим, цілком слушно пов'язується з творчим розвитком людини, без якого будь-які реформи в державі заздалегідь приречені на неминучий провал. Ця стаття української Конституції у першій і другій редакціях звучить наступним чином: «Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості».

За такого підходу саме незалежність людини, можливість її існування автономно від будь-яких утворених державою установ і організацій, забезпечує її самореалізацію як повноцінного громадянина. Головною умовою реалізації її свободи виступає фундаментальне право на приватну власність. Право на власність згідно зі статтею 17-ою «Декларації прав людини і громадянина» оголошується «недоторканим і священним». Водночас уявлення про недоторканість власності породжує потребу в належному правовому захисті від посягань з боку інших, наявність якого покликане контролювати громадянське суспільство (згідно з тією ж статтею 17-ою нікого не можна позбавити приватної власності «інакше як у випадку, встановленому законом безсумнівної громадської необхідності і за умови справедливого попереднього відшкодування»). Показово і те, що стаття 41-а чинного Основного Закону України стосовно права володіти та розпоряджатися приватною власністю, а також заборони примусового відчуження приватної власності, так само як і стаття 42-а, згідно з якою «кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом», мають свої витoki у відповідних фундаментальних положеннях «Декларації прав людини і громадянина».

Така позиція суб'єкта економічної діяльності, з одного боку, робить його максимально законотрушним, з іншого, – небачено розкріпає його ініціативу в реалізації власних матеріальних інтересів, передбачаючи можливість навіть виходити за межі будь-якого нормативного припису, проявляючи ініціативу у сферах, не до кінця законодавчо врегульованих, у

розрахунку на те, що в державі, де є ринкові механізми, вже в силу ускладненого поділу праці суб'єкти ринку перебувають у залежності один від одного, тобто діє знаменита «невидима рука ринку»: «кожний збагачується, а ціле суспільство при цьому багатіє». «...Ринковий капіталізм зазвичай призводить до економічного зростання, а економічне зростання сприятливе для демократії. Насамперед він знищує найбільш кричущу бідність і підвищує рівень життя, а, отже, допомагає звести до мінімуму соціальні і політичні суперечності... Ринковий капіталізм також сприятливий для демократії і своїми соціально-політичними наслідками. Він створює у суспільстві розлогий проміжний шар володарів власності, які зазвичай прагнуть до отримання освіти, автономного існування, особистої свободи, недоторканності приватної власності, законслухняності, участі в управлінні державою» [5, с.160-161].

За подібного підходу, виникнення в нашій державі повноцінного національного ринку як необхідної передумови справжньої політичної незалежності та економічної безпеки, є похідним від розвитку громадянського суспільства. Адже саме громадянське суспільство орієнтує всі форми державного впливу на використання індикативних методів, несумісних з так званим державним втручанням в економіку (зокрема, активне використання фінансових інструментів, антимонопольного законодавства тощо). Такий коригуючий вплив громадянського суспільства на державу є однією з головних передумов формування середнього класу, економічно зацікавленого в подоланні політичного волонтаризму, корупції, а, отже, і реального затвердження в суспільстві базових принципів верховенства закону. Зі сказаного зрозуміло, що зазначені функції громадянського суспільства відіграють винятково важливу роль у країнах, де традиції вільного підприємництва або були майже нерозвинені, або, як це сталося з Україною, значною мірою втрачені внаслідок перебування у російській імперській та значною мірою похідній від неї радянській тоталітарних структурах.

Розуміння механізмів реалізації базових прав і свобод людини через приватні економічні відносини дозволяє осмислити важливу подвійну функцію громадянського суспільства в демократичному суспільстві. Воно впливає на владу, стимулюючи розширення законодавчої бази, приведення її у відповідність до нових суспільних реалій (що особливо важливо саме за часів проведення реформ). Фактично йдеться про належну кодифікацію тієї самої суспільної угоди, на основі якої, на думку класиків теорії західної демократії, відбувається взаємодія держави і суспільства. Громадянське суспільство стежить за тим, щоб суспільний діалог між владою і громадянами не переріс у неконтрольований соціальний конфлікт, щоб обидва суб'єкти політичного процесу не виходили за межі законодавчого поля. Влада, зі свого боку, зобов'язана створити належні інститути оперативного реагування на запити неурядової сфери.

З іншого боку, саме громадянське суспільство постійно прагне звільнити громадян від зайвої заорганізованості згори, воно обмежує бюрократичну орієнтацію на тотальне унормування стосунків з громадою, яке робить спільноту гранично підконтрольною бюрократії, залежною від постійного

адміністрування, що, своєю чергою, придушує ініціативу, підриває механізми самоорганізації на місцях, сприяє зростанню корупції, а то й тоталітарних проявів у поведінці можновладців. Загальновідомим є той факт, що Радянська Конституція 1936 року, яка стала прологом найстрашніших репресій у Радянському Союзі, з погляду формального закріплення прав і свобод людини була чи «найдемократичнішою» у світі.

Подвійною, по суті, діалектичною функціональністю громадянського суспільства обумовлений і той пріоритет, який воно приділяє гілкам влади, безпосередньо пов'язаним зі сферою правовідносин у державі. Йдеться про парламент, який, як відомо, є безпосередньо законодавчою гілкою влади, та судову владу, покликану забезпечувати «диктатуру закону» в країні. До того ж, саме парламент, в українському варіанті – Верховна Рада, насамперед, пов'язаний з формуванням і контролем за виконанням головного економічного закону – бюджету, що підвищує його роль у забезпеченні найважливіших економічних прав людини. Недаремно в Конституції України Верховну Раду визначено як «єдиний орган законодавчої влади».

Існує вкрай складна проблема, пов'язана з розумінням механізмів ефективного функціонування громадянського суспільства, яка, на наш погляд, ще не стала предметом належної уваги не лише вітчизняних, а й західних фахівців, і від якої суттєво залежить формування державної політики щодо громадянського суспільства. Справа в тому, що вільне підприємництво навіть за досконалого ринку має неоднозначний, амбівалентний вплив на рівень розвитку демократії: *«Позаяк ринковий капіталізм невідворотно породжує нерівність, він обмежує демократичний потенціал поліархічної демократії тим, що призводить до нерівномірного розподілу політичних ресурсів... Завдяки нерівності у доступі до політичних ресурсів деякі громадяни набувають значно більшого впливу на рішення, діє та політичний курс уряду. І, як це не сумно, подібні порушення рівності далеко не невинні: під загрозою опиняється моральний фундамент демократії – політична рівність громадян»* [5, с.169-170]. До політичних ресурсів, за визначенням відомого фахівця із самоврядування Р. Даля, належать: «фізична сила, зброя, гроші, добробут, товари і послуги, виробничі ресурси, дохід, честь, повага, прив'язаність, харизма, престиж, інформація, знання, освіта, спілкування, засоби комунікації, організації, статус, ідеологічні та релігійні авторитети, голоси виборців тощо» [5, с.169].

Як бачимо, як політичні ресурси автор пропонує своєрідну суміш економічно, ідеологічно, інформаційно та морально-релігійно забарвлених чинників. За умов сучасного постіндустріального суспільства величезна сфера суспільного життя не тільки не детермінується матеріальними інтересами і прагненням до гарантованості власної недоторканості та високим рівнем добробуту, а й взагалі, хоч би як це дивно, в принципі перебуває за межами правового поля, не може бути регламентована юридично. Вона регулюється не законодавчими актами, а традиціями, культурними нормами, пануючими моральними установками.

З іншого боку, з погляду ліберальної концепції раціонального вибору, на якій базується саме уявлення про юридичну відповідальність і про

демократичне право вибору, ціннісні мотиви та вподобання діяльності людей і в економічній, і в політичній сферах, так чи інакше вступають у суперечність з ідеалами правової держави, позаяк знижують рівень критичності людини, відкриваючи простір до зайвої екзальтації та непередбачуваності в суспільному житті. Це, своєю чергою, заважає досягненню головного базового невід'ємного права кожного громадянина – права на свободу (звідси, наприклад, порівняння Ле Боном натовпу з начебто завжди надто емоційною жінкою). Утворюється, здавалося б, нездоланий парадокс між *загальністю, формальністю, кодифікованістю та прозорістю формулювань за законом як основи права і обов'язку та людським прагненням до неунормованості, до власної суб'єктивної інтерпретації і навіть до проявів власної сваволі по відношенню до юридично унормованих правостосунків, про яку переконливо писав Ф. Достоевський.*

З погляду «верховенства закону», прихильність до позаправових способів мотивації, з одного боку, здатна породжувати суб'єктивізм, волюнтаризм, максимально сприяючи виникненню, як мінімум, недемократичних проявів правління, з іншого, – сама орієнтованість правовідносин, навіть за умов реальної демократії, на застосування санкцій у разі проявів законнепослуху (навіть із застереженням щодо того, що важливим є не стільки саме покарання, скільки його невідворотність) з точки зору орієнтації демократії на максимальний прояв свободи надто жорстко унормовує поведінку людини. Згадаймо хоча б тезу про те, що незнання закону не звільняє від відповідальності в разі його порушення. Насправді ж дуже часто людині, не посвяченій у тонкощі юридичної казуїстики, визначити ступінь своєї відповідальності важко, що, між іншим, вимагає від громадянського суспільства додаткових інституціональних ресурсів, водночас не пов'язаних з будь-якими репресивними функціями влади.

У діях за принципом «дозволено все, що законодавчо не заборонено» існує величезний зазор між поведінкою, яка становить небезпеку для недоторканості і навіть для життя інших громадян, і діяльністю, пов'язаною з неприйняттям будь-яких нав'язаних ззовні наказів, інструкцій, настанов, регламентів, правил, розпоряджень. Така діяльність може набувати зовсім не асоціального або аморального характеру, а, навпаки, різноманітних форм так званого імморалізму, соціальної незгоди, протесту, в тому числі, громадянської непокори, які, між іншим, нерозривно пов'язані з креативністю, інноваційністю, неконформізмом, тобто установкою, розвиток якої є особливо цінним саме в моменти подолання гострих кризових явищ, що є важливим для ефективного функціонування громадського сектору. Не секрет, що і закони, і підзаконні акти і навіть конституційні норми, попри свою кодифікованість, можуть мати глибоко реакційний зміст, а їхнє скасування суто правовими конституційними методами неможливе.

Як відомо, основоположники західної демократії, такі як Дж. Локк, І. Кант, Ж.-Ж. Руссо вирішували згадану проблему шляхом включення до поняття законності моральної складової. Мотивація чесного підприємництва, тобто індивідуального визначення в кожній окремій ситуації межі, яку не

можна переходити, не позбавляючи ближнього свободи, з часів М. Вебера отримала назву саме *протестантської етики*. Її головний принцип, у теоретичній формі сформульований І. Кантом, приписує ставитися до іншого як до мети, а не до засобу, також формулюється як *моральний категоричний імператив*. Невипадково за І. Кантом, якого можна назвати засновником теорії громадянського суспільства і правової держави, існує необхідність доповнення сфери так званого чистого розуму розумом практичним, інакше кажучи, ціннісно-моральною мотивацією.

Про доцільність такого підходу, зокрема, свідчить той факт, що знамените гасло Великої Французької революції: «Свобода, Рівність, Братерство», – має величезну і величну етичну складову. На думку про взаємозв'язок і взаємодоповнення позитивного права і права морального наводять сама апеляція «Декларації» до особи *як до людини і до громадянина*. Уявлення про права і свободи також містять у собі уявлення про діалектичну природу демократії. Ця діалектичність, на наш погляд, проявляється й у двох типах конституційних систем: з одного боку, британської і похідної від неї американської, базованої на природному або прецедентному праві, з іншого, – континентальній моделі кодифікованого французького права (класичний приклад – знаменитий «Кодекс Наполеона»).

Моральний кодекс будівника капіталізму

Суто ліберальне трактування невід'ємних прав людини є недостатнім. Адже *невід'ємне природне право – це не тільки право від народження кожної людини на власну безпеку, яке захищається законом, а й моральне право як система ціннісних пріоритетів, сформульованих у процесі подальшої соціалізації на основі певних культурних норм, в тому числі, етнічних традицій*. Саме тому у статті 1-й «Загальні декларації прав людини» сказано наступне: «Усі люди народжуються вільними й рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства».

Зрозуміло, що і поняття «совість», і «братерство» є не суто правовими, а етичними категоріями. Тому, *строго кажучи, справжня демократія являє собою не просто правову, а морально-правову державу, яка спирається не тільки на кодифіковане, а й на природне право*. Це означає, що базові критерії демократичності суспільства мають бути уточнені, а в деяких випадках переглянуті. З погляду вдосконалення діяльності громадянського суспільства це вкрай важливо тому, що досі відсутня чітка диференціація між юридичними правами і моральними свободами навіть на рівні основних прав людини, сформульованих міжнародними інститутами громадянського суспільства в тому ж ЄС. Ці основні права в програмних документах ЄС сформульовані за шістьма позиціями: гідність людини, свобода, рівність, солідарність, громадянські права, правосуддя [15, с.185-186].

Впадає в око, що деякі права в усіх шести категоріях є надто абстрактними, а інші надто локальними і навіть дріб'язковими, такими, що поглинаються більш фундаментальними правами. Йдеться про такі права і свободи як, наприклад, «право на захист у випадку переселення, вигнання або

екстрадиції», яке, на нашу думку, є елементом «права на свободу і безпеку»; «право на недискримінацію», яке входить до «захисту гідності людини»; «право працівників на інформацію та консультації в рамках підприємств», що корелюється зі «свободою вибору професії та працевлаштування». Явно похідними від базових прав людини є «право на доступ до загальнополітичних послуг» або «право на належне адміністрування» та «право на доступ до документів». З іншого боку, такі фундаментальні права, як «захист гідності людини», «свобода творчої та наукової діяльності» або «рівність жінок і чоловіків», «забезпечення прав осіб похилого віку», або, зрештою, «право на захист навколишнього середовища» мають виразну морально-ціннісну спрямованість, вимагають або чіткої юридичної конкретизації (наприклад, «право на рівність жінок і чоловіків при прийомі на роботу»), або взагалі не можуть бути законодавчо забезпечені, бо передбачають *високий рівень моральної свідомості громадян у позап правовому полі на рівні стійких моральних норм, ціннісних установок, етнічно закріплених традицій*.

Наведені вище приклади, на наш погляд, свідчать про виразне прагнення гранично деталізувати законодавчу регуляцію суспільних відносин, максимально фрагментаризувати, регламентувати соціальну поведінку, нормативно прописавши всі можливі «випадки життя», що в ідеалі дозволяє в разі виникнення будь-якого конфлікту перенести його розв'язання на рівень закону, доводячи порушення однією зі сторін *норми* закону (згадаймо у зв'язку з цим факт існування величезної кількості юристів у тих же США, де число ув'язнених, за умов існування чи не найбільш розгалуженої системи установ громадянського суспільства, є найбільшим у західному світі). Але такий підхід явно вступає в суперечність з реалізацією базового права людини – *права на свободу або права бути вільним*.

Проблема з'ясування особливостей співвідношення природного і кодифікованого права має давню традицію в західному правознавстві, передусім, у трактуванні базових вимірів демократії, притаманних правовій державі. Особливо загострилася вона після того, як домінуючий характер набула неоліберальна інтерпретація прав і свобод, яка в дусі правового позитивізму Г. Кельзена, орієнтована, так би мовити, на максимальну законодавчу установку граничної нормотворчості («чисте правознавство»), за якої необхідно максимально уніфікувати права і свободи (звідсіля пріоритет міжнародного права над національним), зробивши їх максимально повну класифікацію. Саме таким підходом обумовлена поява в нормативних документах величезних «прейскурантів» прав і свобод за відверто слабкої методологічної бази подібних класифікацій, а також формулювання таких «екзотичних» прав як, «право на свої багатства і ресурси», «право на розвиток», «право на гідність особи й ім'я», «право на свободу поглядів і висловлювань» і навіть «право на просування по службі», «право не одружуватися (не виходити заміж) і створювати сім'ю», нарешті, «право на міжнародний мир і безпеку». Усе це не може не впливати негативно на ефективність критеріїв демократичності розвитку країн [13, с. 82-100].

З іншого боку, в процесі створення ЄС різноманітні установи, які опікувалися класифікацією прав і свобод товариства, стикнулися з тим, що саме трактування природного права є неоднозначним і в багатьох випадках передбачає навіть не рівність, а домінування морального закону над загальноправовими нормами. Уявлення про природне право як про всезагальний моральний закон, який перебуває вище законів державних, було покладено в основу європейської політичної думки. «Уявлення про природне право як всезагальний моральний закон, що стоїть вище законів державних, знаходилося в основі європейської політичної думки протягом більш, ніж двох тисячоліть: і хоча у XIX столітті воно вийшло з моди, після Другої світової війни до нього прийшло повернутися. У 1945 р. на Нюрнберзькому процесі природне право слугувало підставою деяких пунктів звинувачувального вироку для нацистських вождів» [1, р. 22].

З особливою виразністю нерозривність зв'язку між природним та кодифікованим правом простежується саме у сферах судочинства, безпосередньо пов'язаних із судовим процесом, зокрема, з розглядом кримінальних справ. Саме виникнення інституту суду присяжних передбачає винесення вироку про вину за скоєння злочину не так за юридичними підставами, як на основі власного сумління та уявлення про справедливість. Це ж стосується і суттєвої різниці між максимальним і мінімальним термінами ув'язнення, передбаченими кожною статтею кримінального кодексу, можливості умовно-дострокового звільнення, скорочення терміну перебування під вартою, амністії, умовного засудження тощо. Подібні рішення приймаються з урахуванням так званих пом'якшуючих обставин, які мають виразне етичне забарвлення: вік підсудного, стан здоров'я, умови виховання, психічний стан у момент скоєння злочину. Саме ці факти насамперед беруться до уваги представниками правозахисних організацій, які займаються захистом підозрюваних у скоєнні злочину та ув'язнених.

Морально-правовий аспект діяльності громадянського суспільства

Морально-правовий вимір демократії є її важливим компонентом. Подібне бачення актуалізує необхідність проведення ефективної державної політики щодо церкви. Релігійні установи «за визначенням» сповідують принципи тягlostі традиції, «вічні істини», які є основою природного права. Саме тому навіть один із засновників лібералізму і концепції правової держави, в основу якої має бути покладене право власності, Дж. Локк, наполягав на тому, що «основним невід'ємним правом добровільного товариства, яким є церква, є рівність у правах з іншими конфесіями. Як відомо, в Україні ця проблема стоїть дуже гостро саме тому, що церкви активно залучені до політичного життя, подекуди навіть фактично займають антидержавницьку позицію. На наш погляд, у зв'язку з цим держава, зокрема Державний комітет України у справах національностей та релігій задля гармонійного розвитку цієї сфери громадянського суспільства має підтримувати не просто екуменічно спрямовані морально-правові принципи (універсальність гуманістичної орієнтації кожної неекстремістської конфесії), а й сприяти формуванню таких соціальних ідеалів, які б максимально заохочували побудову заснованого на засадах високого

духовного патріотизму солідаристсько-корпоративного суспільного ладу. *Тобто церкви мають об'єднатися не тільки організаційно, а й ідейно, консолідуючись навколо розбудови української держави.* Як відомо, подібна реформаторська спрямованість притаманна насамперед католицькій церкві, в якій за останні двісті років відбулося становлення концепції «соціального католицизму», що суттєво вплинула на становлення в Європі релігійно забарвленої партійної системи, а в кінцевому підсумку – і на реалізацію у Європі вкрай актуальної для України моделі соціальної держави [21].

Подібні традиції, хоча і мають місце в українському католицтві та греко-католицтві, але внаслідок панування спочатку радянської тоталітарної ідеології, а вже за часів незалежності – так званого «ринкового фундаменталізму» (Д. Сорос), який точніше було б назвати «ринковим екстремізмом», було значною мірою втрачено. Що ж стосується православ'я (тим більше московського патріархату) та ісламських церковних організацій, то завдання української держави полягає в максимальному сприянні розвитку саме соціальних аспектів цих релігій, які поєднують здоровий консерватизм з перспективним модернізаційним баченням. Цей напрям вдосконалення громадянського суспільства залишається практично нерозробленим.

Важливим для забезпечення існування особливого морально-правового клімату в державі є діяльність влади та громадянського суспільства, спрямована на забезпечення максимальної взаємодії громадськості з духовними елітами. Йдеться не просто про сприяння розвитку ЗМІ, які називають «четвертою владою», а про забезпечення орієнтації ЗМІ на ретрансляцію і поширення поглядів на актуальні проблеми найбільш національно та політично свідомої частини суспільства, позаяк саме національна інтелігенція покликана бути тією моральною владою, яка консолідує населення в повноцінних громадян. Це означає, що держава має здійснювати цільовий розвиток культурних фундацій та інших неурядових організацій, які б сприяли формуванню нової української духовної еліти. Тільки в цьому випадку від пустопорожніх волянь про те, що жодна партія на виборах не запропонувала реальної антикризової програми, а уряд за стільки-то місяців своєї роботи так і не спромігся почати реальні реформи чи принаймні сформував у громадськості уявлення про те, які саме комплексні реформи ми потребуємо, і що необхідно, щоб їх реалізувати, – можна буде перейти до змістовних реалістичних програм і моделей антикризового розвитку, надавши організаціям громадянського суспільства, поки-що дезорієнтованим магічними мантрами про те, що той чи інший проект схвально оцінений венеціанською комісією або підтримується МВФ, конкретні критерії демократизації політичного та економічного життя в Україні.

Поки-що, на жаль, за цифрами статистичних звітів приховується фіктивний характер подібних установ, які часто або суто формально виконують цю надважливу функцію повноцінного громадянського суспільства, або імітують її, насправді, займаючись створенням привабливого іміджу для різноманітних олігархічних сил. Дійсно ж важливі для розвитку демократії установи громадянського суспільства, належним чином не підтримані державою, не змогли реалізувати свій величезний потенціал. Як підтвердження

справедливості цих положень можна нагадати долю Конгресу української інтелігенції, що виник наприкінці 90-х рр. минулого століття внаслідок потужної ініціативи знизу, і, провівши загальноукраїнський з'їзд, саме внаслідок вкрай неефективної політики держави по відношенню до культурного сегменту громадянського суспільства, дуже швидко припинив своє існування.

Максимальне сприяння держави в переорієнтації громадянського суспільства на новий стратегічний напрямок діяльності – розвиток етичного компоненту у царині економічної і політичної діяльності – дозволить, з одного боку, підвищити ефективність цих ключових для національної безпеки сфер суспільного життя і реальну, а не декларовану розбудову самого громадянського суспільства в Україні. Зокрема, сьогодні численні активісти концентрують свою увагу на дотриманні принципів формальної або процедурної демократії в Україні (контроль за справедливістю, чесністю, прозорістю виборів усіх рівнів та недопущення зловживань, монополізації ЗМІ державними речниками, спрямування конституційної реформи в напрямі забезпечення максимального балансу політичних сил, чому, в першу чергу, заважають надто великі повноваження глави держави; нарешті, на оцінці кадрових призначень високопосадовців, діяльність судової та правоохоронної системи тощо).

На порядку денному, як зазначалось вище, – *формування особливої духовної атмосфери справжньої громадськості, певних моральних установок масової свідомості, які б самі по собі виступали стримуючим чинником для будь-яких форм аморалізму в політиці та економіці, і які, що особливо важливо, не можуть і не повинні бути об'єктом суто юридичних оцінок.* Йдеться про важливі питання *реальної* демократизації української політики, а не вторинні проблеми, які є предметом дискусії у суспільстві уже багато років, зокрема, про заборону на законодавчому рівні кількості переобрань для депутата Верховної Ради або запровадження вікового цензу для народних обранців, або недопущення бізнесу в політику.

Яскравим прикладом нерозуміння відмінності політико-правових та політико-моральних аспектів демократичного процесу є прийняття і перші спроби реалізації Закону «Про люстрацію». На практиці, з одного боку, цей законодавчий акт фактично заохочує продовження практики покривання справжніх злочинців, які мають підпадати під карну відповідальність, з іншого, – він фактично дозволяє під прикриттям легітимності і навіть справедливості переслідування чиновників, які начебто скомпрометували себе, кримінального зведення рахунків зі своїми політичними опонентами та економічними конкурентами за допомогою саме *аморального* навішування ярлика зрадника на людей, які можуть і хочуть приносити користь державі.

Нерозуміння важливості того, що саме громадська думка повинна бути потужним стимулюючим чинником для недопущення зловживань у сфері політики, насадження уявлення про славнозвісну «диктатуру закону», віру в можливість забезпечення ефективності української політики суто юридично-

процедурними засобами, можуть лише сприяти брудному популізму, який підриває демократичні засади і без того низьку ефективність влади.

Класичний приклад цього – положення про право виборців відкликати депутатів Верховної Ради, які не виправдали їхню довіру, яким спекулювали на останніх виборчих кампаніях до законодавчого органу як так звані самостійні кандидати, так і кандидати від практично всіх політичних сил, обіцяючи негайно після свого приходу до влади прийняти закон про так званий імперативний мандат. Хоча насправді фундаментальним положенням, яке закладено в основу справжньої правової держави, є положення про те, що депутатський мандат зобов'язує представляти інтереси не якогось політичного регіону або окремої політичної сили, а всього українського народу. Саме тому радянська практика зведення представництва до делегування та підміни реальної допомоги виборцям шляхом покращення ситуації в державі так званими наказами і правом відклику є принципово антидемократичною. Тому, наприклад, згідно із сучасною Французькою Конституцією «жодна частина народу, жодна окрема особистість не може привласнити собі здійснення неподільного суверенітету» (стаття 3). Тому згідно зі статтею 27-ою «будь-який імперативний мандат є недійсним». У проміжках між виборами вся діяльність громадянського суспільства повинна бути спрямована на моральний осуд депутата, який компрометує себе і свої високі повноваження.

Йдеться про ефективну взаємодію держави і громадянського суспільства у створенні в Україні реальної партійної системи, без чого навіть проведені без жодних порушень закону вибори до Верховної Ради не дадуть можливості отримати ефективний парламент. Якщо завданням держави є на законодавчому і виконавчому рівнях створення виборчої системи, яка б гарантувала максимально повне представництво всіх основних соціальних груп в парламенті, а, головне, формування реального середнього класу, передусім зацікавленого у створенні не фіктивних олігархічних бізнес-проектів, а реальних політичних партій, які пройдуть до парламенту і будуть представляти матеріальні інтереси певної соціальної групи у вищому законодавчому органі, – то громадянське суспільство допомагає соціальним групам об'єднатись навколо їхніх спільних інтересів та проблем.

Для реалізації цього надзавдання необхідно переорієнтувати діяльність громадянського суспільства на створення системи інституцій, покликаних сформувати передусім моральні засади громадської думки. Йдеться про системи позапарламентських політичних структур, спрямованих не на формування представництва у вищих органах політичної влади, а на формування найбільш патріотично налаштованого ядра суспільства, перетворення державних підданих на представників політичної нації. Для цього в кращих європейських традиціях необхідно негайно приступити до формування системи партійних рухів, різноманітних молодіжних політичних спілок та союзів, навіть партій-орденів, які відіграли величезну роль у становленні європейської демократії [6].

Подібно до того, як різноманітні кооперативи і кредитні спілки виступають проміжним ланцюгом і водночас своєрідним передаточним

механізмом взаємодії громадянського суспільства з ринковою економікою, так звані несистемні партії є знаряддям ефективного впливу, а в разі потреби і тиску громадянського суспільства на владу. Нерозуміння морально-політичного виміру демократії, зокрема, призвело до трансформації Народного Руху України в парламентську партію і до практичного знищення його лідерами, які як депутати ВР, по суті, нічим себе не проявили, цієї потужної політичної сили.

Такий підхід дозволить поставити на міцну не тільки законодавчу, а й морально-правову базу механізм проведення і місцевих референдумів, і референдуму загальнонаціонального (чого досі не зроблено в Україні). Йдеться про використання механізму всенародного референдуму в процесі оголошення імпичменту главі державі, що насправді є проявом справжньої, а не радянської, суто імітаційної «прямої», «безпосередньої», а точніше, мовою сучасної західної політології – «плебісцитарної демократії», яку відстоювали Ш.-Л. Монтеск'є та М. Вебер. Таке бачення всенародного контролю за діяльністю глави держави передбачає зміну формулювання самої статті про імпичмент із звинувачення у тяжких кримінальних злочинах, на професійну невідповідність посаді. Тобто має йтися не про юридично-кримінальну, а про політичну, точніше про морально-політичну відповідальність (що, до речі, нещодавно було зроблено шляхом внесення поправок у Конституцію П'ятої французької республіки) [17, с. 324-328].

Громадянське суспільство та модерна політична нація

Одним з пріоритетних завдань для всіх державних структур, що впливають на неурядовий сектор, є Ренесанс діяльності громадянського суспільства в напрямі забезпечення максимальної етнонаціональної консолідації. У кінцевому підсумку природно-правові (в тому числі, релігійні мотивації) визначаються мінливим балансом між універсальними цінностями (загальнолюдською мораллю) і тим, що традиційно вважається прийнятним та загальновизнаним саме в цій конкретній спільноті. Міжнародне право не повинне підміняти право національне. Пріоритет першого полягає лише в тому, що національне як *етносне* не можна зводити до родоплеменних етноцентричних форм, які завжди мають реакційне расово-міфологічне забарвлення. Саме в процесі формування модерної нації були сформульовані універсальні права і свободи людини. Їхня ж реалізація відбуватиметься не в автоматичному режимі, а забезпечуватиметься на основі національної консолідації громадян, готових та здатних відстоювати свої права і свободи. Ось чому в згаданій вище «Декларації прав людини і громадянина» народний суверенітет як основа сучасної правової держави трактується як похідний від базової форми політичної організації – нації: «Джерело суверенітету ґрунтується, по суті, в нації. Ніяка корпорація, жоден індивід не може розпорядитися владою, яка не випливає явно із цього джерела» (стаття 3).

Один з головних ідеологів буржуазного третього стану, який повинен був стати основою сучасного «середнього класу», Абат Сійєс наголошував на тому, що в основу громадянського суспільства має бути покладено модерний

націоналізм [2, с. 78-126]. Таких самих висновків доходять сучасні дослідники [8, с. 429-482].

На превеликий жаль, суто ліберально-правова модель громадянського суспільства і держави значною мірою ігнорує цей елемент сучасної демократії, схиляючись до глобалістського бачення сучасного світу, що на практиці часто призводить не до панування міжнародного права, а до сваволі ТНК і міжнародних фінансових організацій, що проводять політику граничної прозорості національних кордонів. На рівні Євросоюзу з боку не тільки правих, а й центристських сил лунає справедлива критика нинішньої моделі співвідношення національних політичних структур з наднаціональними і навіть критика багатьох підтримуваних міжнародними інституціями громадянського суспільства регіональних проєктів, начебто спрямованих на розбудову місцевого самоврядування згідно з принципом так званої субсидіарності, а на практиці шкодять національному суверенітету членів ЄС. Це призводить до посилення активності праворадикальних партій і рухів у країнах Європи [14].

Своєю чергою, усвідомлення концептуального зв'язку громадянського суспільства і модерної нації-держави як двох найважливіших вимірів сучасної західної демократії передбачає докорінне переосмислення державної концепції місцевого самоврядування. Місцеві громади – це не просто первісні осередки політичної влади, чисельно найменші форми регіонального політичного представництва, а передусім неформальні неурядові об'єднання громадян, у межах яких відбувається формування національної свідомості, представлені у формі своєрідного традиційно забарвленого менталітету етносу, що споконвіку проживає на даній території.

Громади (комуни, земства), а не так звані робітничо-селянські ради забезпечують реальну національну консолідацію на засадах морально-альтруїстичної патріотичної мотивації, яка дозволяє будувати правову демократичну державу «знизу» на протидію будь-яким формам деспотизму, що завжди будуються «згори» і пов'язані з узурпацією влади центром. По суті, мова має йти не просто про делегування більших повноважень на місця і навіть не тільки про право залишати в регіонах значно більшу частину зароблених коштів, а про таку побудову системи політичної влади, за якої органи місцевого самоврядування, виконуючи важливі політичні функції народного представництва, водночас виступали б як первісні осередки громадянського суспільства, які водночас мобілізують громадян на соціальну і політичну активність, контролюючи рішення місцевих виконавчих органів.

Таке розуміння представницької демократії повністю відповідає традиціям українського громадянства. Поняття «громада» містить у собі смисловий відтінок, пов'язаний з уявленням про збільшення кумулятивного ефекту, який виникає у випадку, коли певне об'єднання має не штучний, тимчасовий характер, а відбувається не просто на добровільних, а на солідарних началах, обумовлених спільними культурно-національними цінностями. Аналогічний зміст має таке визначення самоврядних мінімальних за чисельністю територіальних об'єднань у деяких країнах Східної Європи як

«задруги»). Завдяки цьому загальному стану спільності і відбувається згадане вище нагромадження соціального капіталу.

Подібний підхід, що орієнтує на розкриття механізмів комунальної самоорганізації, повністю відповідає сьогоднішній європейській практиці граничної активізації народу, вивільнення його ініціативи фактично на основі принципів мережових структур. Йдеться про постійну зміну конфігурації об'єктів активної співпраці залежно від вирішення конкретних першочергових завдань, що постають перед органами місцевого самоврядування. При цьому до співпраці з громадами залучаються різноманітні структури громадянського суспільства: з одного боку, благодійні і волонтерські організації, кооперативні об'єднання, кредитні спілки, різноманітні клуби за інтересами (тобто сукупність структур, які Р. Даль і називає поліархією); а з іншого – представники місцевого бізнесу, які на гроші громад та грантових надходжень реалізують ті чи інші проекти (що особливо важливо за ситуації недостатньої державної підтримки територій, в тому числі, великих інфраструктурних проектів). Реалізація подібного підходу є кроком для реальної євроінтеграції України. «Жорстка система територіальних держав, в якій кордони є свого роду маркерами, що окреслюють суверенітети, на території Західної Європи поступово трансформується і замінюється на більш гнучку, багаторівневу, систему, яка має не ієрархічний, а, скоріше, мережовий характер. Таким чином, сама еволюція ЄС – це суттєвий виклик як зовнішнім, так і внутрішнім вимірам суверенітету територіальних держав» [16, с.153].

Яким має бути державне сприяння громадянському суспільству для того, щоб реалізувати подібну модель реального самоврядування? Методологічно воно повинне виходити з того, що, давно назріла адміністративно-територіальна реформа, яку безуспішно намагалися провести різноманітні клани, що приходили до влади в Україні протягом більш як 10 років, має носити системний комплексний характер [9]. Що це означає? На наш погляд, адмінреформа, з одного боку, має бути чи не найважливішим компонентом реформи соціально-економічної, про яку тривалий час не виходять розмови у ЗМІ, а з іншого, – повинна нітько узгоджуватися та бути взаємопов'язаною з реформою політичною з масштабними конструктивними змінами Конституції, базованими на фундаментальних принципах правової держави, в основу яких покладено діалектичний синтез права та моралі.

Покищо всі запропоновані проекти, включаючи «Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальній організації влади в Україні», що вийшла за підписом А. Яценюка у 2014 році під гаслами про верховенство права, скоріше свідчать, на наш погляд, не про прагнення центральної влади реформувати владу місцеву, а про її намагання у черговий раз максимумно позбутися своїх обов'язків з підтримки та соціального захисту регіонів. Про це, зокрема, свідчать постійні заклики до укрупнення громад, що на практиці означає ніщо інше, як подальше згортання закладів освіти, охорони здоров'я, культури, соціального захисту у «неперспективних районах»; бюрократизацію та самоусунення більш централізованих органів влади від виконання своїх безпосередніх обов'язків перед громадами (про що вже давно

сигналізують організації громадянського суспільства на місцях). І все це відбувається під постійне волення про переважаючу дотаційність місцевих бюджетів та безперспективність розбудови українського села та малих міст з демографічної точки зору. Хоча насправді головна мета реформи – максимальне стимулювання повернення молоді в ці регіони.

Водночас має місце повна концептуальна безпомічність політичних функціонерів у розумінні реальних механізмів модернізації влади в напрямі її реальної демократизації та посилення ефективності антикризових дій. Яскравою ілюстрацією сказаного, на наш погляд, може бути теза, яка постійно звучить з вуст «адміністративно-територіальних реформаторів» ще з часів В. Юшенка, що більшість українських громад надто малочисельна (до 500 осіб), тому, мовляв, краще потрібно довести чисельність українських громад, що виступають суб'єктами місцевого самоврядування, як мінімум до 1000 осіб. Насправді, виходячи з проаналізованих вище природно-правових і морально-політичних критеріїв громадської самоорганізації, цифра 500 мешканців, що компактно проживають на певній території, є оптимальною; позаяк, як правило, саме така кількість дозволяє членам громади бути особисто знайомими, а, отже, як мінімум проінформованими щодо один одного, а, як максимум, встановити неформальні міжособистісні стосунки, на основі яких власне і повинні з'являтися реальні, а не фіктивні громади.

Аналогічні приклади можна було б продовжувати, причому найгірше те, що наведена в цій статті аргументація щодо *необхідності переорієнтації громадянського суспільства на посилення природно-правових аспектів формування сучасної модерної демократії в принципі залишилася за межами існуючих підходів до концепції адмінреформи* не тільки тих владних структур, які безпосередньо займаються її підготовкою, а й державних інституцій, покликаних всіляко допомагати органам громадянського суспільства в модернізації місцевого самоврядування. Йдеться насамперед про «Державний фонд сприяння місцевому самоврядуванню» та «Координаційну раду з питань розвитку громадянського суспільства».

Не вдаючись у докладний аналіз пілотних проектів, запропонованих як оптимальні з погляду реформування місцевого самоврядування (що є темою окремої публікації), зазначимо, що, на наш погляд, всі вони грішать абстрактністю та відірваністю від життя схематизмом. У хід знову, по суті, йде ультраліберальна концепція громадянського самоврядування як такого, що робить акцент на суто горизонтальних зв'язках між владними структурами коштом вертикальних, а як оптимальних керівників всіх рівнів розглядає функціонерів, які скоріше пристосовуються до потреб загалу, аніж виконують по відношенню до нього лідерські функції. Згідно з таким баченням «громадяни регіонів з високою громадянською свідомістю, як і їхні лідери, були невдоволені ієрархічним характером влади.

Громадянська свідомість передбачає рівність, а також активність. Неможливо виділити складний причинний зв'язок, що лежить в основі зв'язків між елітою і масами. Даремно запитувати, що з'являється першим – прагнення лідерів бачити рівність чи прагнення громадян бути суспільно активними.

Ми не можемо сказати, якою мірою лідери відповідають компетентності та громадянському ентузіазму (або його відсутності) своїх виборців та якою мірою готовність еліти бути толерантною до рівності та заохочувати активність впливає на громадську активність громадян» [12, с. 128]. Усе має бути з точністю до навпаки, а саме провідна роль громад – висування зі своїх лав і виховання політично активної еліти, яка потенційно може бути в числі і загальнонаціональних провідників. Крім того, створення державою адекватної громадянському суспільству владної вертикалі, яка стимулює подолання будь-яких форм зрівнялівки на користь саме елітного представництва «творчих меншин», які забезпечать реалізацію національних інтересів на всіх рівнях влади. Саме тому доцільно, як зазначає, спираючись на досвід Чехії, О. Бутник, запровадити *«Етичний кодекс посадових осіб місцевого самоврядування»* [3].

Реальна адміністративно-територіальна реформа має бути нерозривно пов'язана з реформою політичною. Для того, щоб громадянське суспільство відповідало описаним вище принципам послідовного громадянства, тобто виконувало важливу мобілізаційно-консолідуючу функцію і навіть місію, необхідна на конституційному рівні глибинна трансформація всієї владної вертикалі. Ми вже неодноразово писали про те, що в даному випадку йдеться про побудову особливої політичної структури, яка виглядає наступним чином: громада – земля – сенат (верхня палата) – глава держави (не просто як посадова особа з певною кількістю офіційних повноважень, а загальнонаціональний лідер, реальний авторитет в очах нації) [17, с. 183-187].

Важливо, що за такого підходу адміністративно-територіальна реформа набуває вигляду реформи послідовно федеральної, з приводу якої вже не менше десяти років точаться безперервні дискусії. Причому йдеться про такі форми європейського федералізму, які аж ніяк не суперечать принципам унітарності держави. Італійські провінції, іспанські кортеси, британські графства, французькі території, нарешті, німецькі землі принаймні замислювалися як своєрідні культурно-національні автономії зовсім не радянського, а європейського взірця. Тому створення українських «земель» і верхньої палати не регіонів, а місцевих громад та професійних корпорацій, вибори до якої будуть проводитися за ступеневим принципом делегування представників від місцевих громад та різноманітних сфер діяльності, за нашим глибоким переконанням, нарешті дозволить почати відродження мовних та етнокультурних особливостей не тільки титульного, а й усіх інших етносів, які традиційно проживають на даній території. Сепаратистські тенденції не тільки в Україні, а й у сучасній Європі породжує саме відсутність такої послідовної етнокультурної структуризації.

Ця структуризація, з одного боку, має спиратися на органи місцевого самоврядування в особі громад, а з іншого, – мати своє гідне представництво в органі верховної влади (сенаті), що нерозривно пов'язаний з судовою системою і виступає насамперед як особлива асамблея морально-правового контролю виконавчої і законодавчої гілок влади (що, між іншим, повністю відповідає уявленню про поділ влад та «дух законів» Монтеск'є [18, с. 374-391]). Такий підхід відповідає пошукам з вдосконалення механізму взаємозв'язку між

національними державами та наднаціональним політичними інститутами: «У поточний момент Європа лише обирає між національним сепаратизмом та регіональною деволюцією... Це пояснює, чому територіальна деволюція та посилення ролі регіонів можуть бути корисними механізмами для збереження різних національностей у державі, та чому важко застосувати деволюційні рішення до національного будівництва держав Центральної та Східної Європи і там, де ці національності ще не пройшли процес територіальної консолідації» [7, с. 71].

Подібне реформування не тільки органів місцевого самоврядування, а й всієї владної вертикалі, максимально сприятиме розвитку громадянського суспільства, зокрема роботі різноманітних культурних фондаций краєзнавчого характеру; воно дозволить значно підвищити рівень міжрегіонального, в тому числі і транскордонного, співробітництва між Україною та країнами ЄС як в економічній, так і в культурній сфері; розв'язати проблему оптимального співвідношення прав і свобод мігрантів та емігрантів [4], налагодити взаємодію титульного етносу та етнічних меншин [11], водночас уникаючи вибіркового надання виключних повноважень окремим регіонам (тому ж Криму або Сходу України), яке насправді суперечить фундаментальному принципу рівності всіх суб'єктів етнокультурної федеративності.

Запровадження згаданих форм децентралізації української, все ще, по суті, монополюючої влади дозволило б уникнути територіального розколу країни, який, за підтримки сепаратизму ззовні, вже набув характеру збройного протистояння. На превеликий жаль, адекватного бачення такої моделі реформування, яке б спиралося на фундаментальні принципи народодовладдя і народного суверенітету, а, отже, максимально сприяло б діяльності громадянського суспільства, у правлячому істеблішменту немає. І це в той момент, коли новообрані посадовці знову прагнуть нашвидкуруч вносити зміни до вже неодноразово неефективно змінюваної Конституції.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Cranston W.M. What are human rights? N.Y.: De Gruyter, 1988. – 125 р.
2. Аббат Сийес: от Бурбонов к Бонапарту. Тест. и пер.: М.Б. Певзнер. – СПб.: Алетейя, 2003. – 223 с.
3. Бутник О. (27.05.2014) Адміністративна реформа і місцеве самоврядування в Україні [WWW документ]. – URL <http://pravo.org.ua/publicna-administratsiia/administratyvna-reforma/1692-administratyvna-reforma-i-mistseve-samovriaduvannia-v-ukraini.html>.
4. Вербовий М. Геоенкономічне та інституціональне поле української трудової міграції. – Львів: Простір, 2012. – 316 с.
5. Даль Р. О демократии. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 208 с.
6. Дюверже М. Политические партии. – М.: Академ. Проект, 2002. – 560 с.
7. Ерємина Н. Этнотерриториальные проблемы стран Европейского Союза. – СПб.: СПбГУ, 2009. – 192 с.
8. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях. – Київ: Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 520 с.
9. Малиновський В.Я. Стан і перспективи адміністративної реформи в Україні // Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили. Сер. Політологія. – 2013. - Т. 212, Вип. 200. – С. 18-22.
10. Невичерпність демократії: Видатні діячі минулого і сучасності про вільне демократичне суспільство і права людини. – К.: Укрписьменник, 1994. – 174 с.
11. Нельга О. Теорія етносу. Курс лекцій: Навчальний посібник. – К.: Тандем, 1997. – 368 с.
12. Патнам Р.Д. та ін. Творення демократії: Традиції громад, активності в сучасній Італії. – К.:

Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 302 с. **13.** Права человека: теория и практика // Человек: образ и сущность (гуманитарные аспекты). Ежегодник. – №1. – М.: ИНИОН АН СССР, 1991, – с. 56-104. **14.** Праворадикальные политические партии и движения современной Европы. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2011. – 408 с. **15.** Сіденко С. Економічні чинники світового економічного розвитку. – К.: Аврора Принт, 2011. – 234 с. **16.** Суверенитет. Трансформація понять і практик. – М.: МГИМО – Университет, 2008. – 228 с. **17.** Шморгун О. Євроатлантичні моделі президенталізму і демократизації української влади: політологічний вимір // США і світ ХХ століття. – К.: Центр вільної преси, 2013, – С.315- 331. **18.** Шморгун О. Місцеве самоврядування як основа європейської моделі громадянського суспільства // Историчний досвід становлення інститутів громадянського суспільства в країнах Європи. – К.: Фоліант, 2012. – 466. **19.** Шморгун О. Інноваційна стратегія побудови політичної влади в Україні. – В кн.: Феномен інновації: освіта, суспільство, культура. – К.: Педагогічна думка, 2008. – С.305-417. **20.** Шморгун О. Суспільно-політичний дискурс міжнародних проблем Європейського континенту // Україна в Європі: контекст міжнародних відносин. – К.: Фенікс, 2011. С.76 – 99. **21.** Энциклики Его Святейшества Папы Римского 1891, 1981, 1991 гг. О труде и человеческой жизнедеятельности, нравственности и морали. – К.: Изд-во Института праксиологии, 1993. – 278 с.

УДК 327.7:32.019.5

Розумюк В.М.

КЛАСИФІКАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА СПЕЦИФІКА ЇХ СПІВРОБІТНИЦТВА З ІНСТИТУТАМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Статтю присвячено дослідженню міжнародних організацій та інститутів громадянського суспільства. Визначено поняття міжнародної організації та міжнародної неурядової організації, надано класифікацію міжнародних організацій, проаналізовано специфіку співробітництва міжнародних організацій з інститутами громадянського суспільства.

Ключові слова: міжнародні організації, міжнародні неурядові організації, громадянське суспільство, ООН.

Статья посвящена исследованию международных организаций и институтов гражданского общества. Определены понятия международной организации и международной неправительственной организации, дана классификация международных организаций, проанализирована специфика сотрудничества международных организаций с институтами гражданского общества.

Ключевые слова: международные организации, международные неправительственные организации, гражданское общество.

The article is dedicated to the study of international organizations and civil society institutions. Definitions of international organization and international non-governmental organization are clarified. The classification of international organizations is given. The specifics of cooperation between international organizations and civil society institutions have been analyzed.

Key words: international organizations, international non-governmental organizations, civil society, UN.